

СПЕЦИФІКА ПОСТФОЛЬКЛОРУ УКРАЇНИ

У статті окреслено специфіку побутування міського фольклору в сучасному соціокультурному середовищі України та розглянуто його основні диференційні ознаки та функції, насамперед мовно-ідентифікаційну.

Ключові слова: міський фольклор, специфіка, мультикультуралізм, соціокультурний поліцентризм, злободенність та швидкозмінність, мінімалізм, інтертекстуальність, поліфункціональність, мовно-ідентифікаційна функція.

Сучасний міський фольклор (нова етніка, аван-фолк, напів-, не-, анти-, нео-, пара-, постфольклор тощо) народжується в містах, а вже потім випліскується в села. Процес цей триває давно: хоча феномен постфольклору чітко увиразнився вже в ХХ ст., його зародження збігається з початком урбанізації, принаймні з появою двох міських циклів билин (Київського та Новгородського).

Загалом зміна фольклорної парадигми обумовлена комплексом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Серед зовнішніх факторів – історичні, соціально-економічні, культурні: зміна устрою й способу життя, урбанізація та міграція населення, посилення соціальної динаміки, формування нових соціокультурних груп, виникнення нової культурної ситуації. Надважливим чинником є НТП. Адже інформаційне суспільство незіставне з попередніми його типами в силу очевидної різниці у способах та швидкості передання й обробки інформації. Фольклор цього суспільства спирається на цілковито нові форми трансмісії традиції, а тому вимагає трансформації і її самої.

Цей фольклор, що охоплює сферу неофіційного, побутового спілкування, асимілює в собі різні типи творчості (колективну та індивідуальну, яка проте, вважається безавторською), різні соціально-групові та регіональні традиції, зразки селянського і міського фольклору, кітч-культури, авторського та елітарного мистецтва, а також аматорської фольклорної творчості. Його жанровий репертуар достоту відрізняється від традиційного. У системі культури він обіймає менш вагоме місце, ніж його попередники, відійшовши на маргінеси культурного мейнстріму, й уже не відіграє універсальної ролі. Новим формам уже не притаманний багаторівневий синкретизм.

Новий фольклор користується всім розмаїттям сучасних способів трансмісії: це не лише письмо та книгодрукування, а й усі засоби дистанційної комунікації, в т.ч. й електронної. Нині спостерігається справжній вибух інно-

ваційних форм: і суто письмових (святі й Божі листи, листи щастя, побутові замовляння, рецепти магічних страв та ліків тощо), і вербально-графічних (альбоми, графіті, написи на автівках, у маршрутках, святкові поздоровлення та весільні побажання, нарешті, фотожаби – найпопулярнішими укр. сайтами цих приколів є Дурдом і ЦСП, або Церква свідків покращення).

А ще серед його відмінностей – такі системні риси, як мультикультуралізм, соціокультурний поліцентризм (творення і розповсюдження окремих фольклорних комплексів різними соціальними групами), злободенність, а відтак швидкозмінність, мінімалізм, інтертекстуальність та цитатність (вторинність) творів, відчутна втрата ними варіативності, зростання ролі індивідуального авторства, функціональна маргінальність, пов'язана зі зміною його функцій та обмеженням їх обсягу, тощо.

Зокрема, як мультикультурне явище він вирізняється етнічним та ідеологічним «поліцентризмом», здатністю до тематичної й естетичної інтернаціоналізації, чутливістю до глобалізаційних впливів. Наразі жодна сучасна міська культура не є «чистою», автохтонною, вона «набагато більш космополітична і менш національна», ніж селянська традиція XIX і навіть XX ст. [1]. Прикладом слугують поточні традиції святкування Нового року: на різних континентах зафіксовані паради демонів Новоріччя, належних і до власних [2], і до чужих традицій! Фактично інтернаціональними є деякі листи щастя, розповсюджені за допомогою Інтернету та мобільного зв'язку [3]. Масштабним явищем став чорнобильський фольклор: автохтонні твори радіоактивного циклу фіксувалися далеко за межами України, деякі з них створювалися людьми різного етнічного походження різними мовами в різних країнах [4; 5].

Поточний фольклор, який продовжує існувати переважно на рівні побутовому, в міжособинному чи груповому спілкуванні, є *функціонально маргінальним явищем*, оскільки фундаментальні ідеологічні потреби сучасних городян задовольняються нині не через комплекси традиційної культури, але в інші способи – за допомогою ЗМІ, Інтернету, різних видовищ, популярної літератури тощо. В силу цього виконання фольклорних творів (як і інших загальновідомих текстів) перестає бути обов'язковим, хоч їх знання залишається необхідною умовою для визнання особи повноцінним членом тої чи іншої спільноти (ідентифікаційна функція). За таких обставин кожен житель міста виявляється бодай пасивним носієм сучасних народних текстів [6], про що свідчать зокрема мас-медійні опуси, твори наївної літератури, інтернетівські чати та форуми.

За цього цей фольклор залишається *поліфункціональним* явищем. Серед спільних із традиційними стабільними залишаються функції *комунікативні* (спілкування всередині спільнот), *дидактичні/інкультураційні* (навчання

й соціалізація неофітів), *пізнавальні* (поширення інформації та її інтерпретація), *естетичні* (отримання естетичної насолоди), *розважальні*. Певною мірою зберігається й роль *ідентифікаційної* та *інтеграційної* функцій, що дозволяє членам окремих субкультур створювати власні масиви культурних текстів, а спільнотам з послабленими дружніми, сусідськими, спорідненими, територіальними зв'язками, – користуватися єдиним фондом текстів. Вагомими залишаються функції *адаптивні*, *психотерапевтичні*. Адже, згідно з механізмом «проективної інверсії» [7, с. 119–204], фольклор забезпечує вихід для соціально небезпечних емоцій, даючи можливість висловитися з приводу всього того, що є забороненим у цивілізованому суспільстві. Нині функцію психологічної розрядки виконують бувальщини, страшні оповідки, легенди, що дозволяють змодельовати й пережити цілий спектр гіпертрофованих емоцій – від жаху до відчаю, від радощів до захвату, жорсткий романс із його надривом, що викликає сильне почуття жалю й співчуття, чорний гумор, де смерть переводиться у площину гри, а страшне і трагічне піддається висміюванню, а також анекдоти, чутки-гадки, плітки тощо.

Зросло й значення *декоративних* (*естетичних* та *розважальних*) функцій, пов'язаних зі зростанням у постфольклорі рівня еротизму та комізму. Однак не варто перебільшувати ролі естетичної функції, яка для більшості фольклорних жанрів не є ні єдиною, ні найважливішою, оскільки сформувалася достатньо пізно навіть у професійній культурі [див.: 8; 9]. Навпаки, новим творам бракує художньої витонченості й багатовікової шліфовки [10], а до того ж маємо низку жанрів незаперечного антиестетичного спрямування, увиразненого використанням ненормативної лексики, жаргонізмів, обценних виразів, вульгаризмів, лайки. Як і за радянських часів, ця «нецензурщина» протиставляється літературній мові як правда життя – брехні-офіціозу й використовується як нищівна політична зброя, таємне знаряддя народної боротьби проти влади.

В умовах України найважливішою, мабуть, стала саме функція *спротиву* офіційній державній політиці – як за часів СРСР [11; див. низку статей харків'янки К. Єремєєвої, зокрема 12], так і в добу незалежності [13; 14; 15; також 16], причому спротиву з виразним національним забарвленням [17; 18].

Показово, що нині одною з основних ліній національно-політичного розмежування стала сама мова. В нових творах вона нерідко зображується як інтелектуальна та політична ознака [див. детальніше 19, с. 129–144]. Зокрема, незнання української мови приписується недалеким, малоосвіченим, тупим особам (зокрема росіянам: «Як називається людина, що розмовляє українською мовою? – Двомовна. – А якщо вона розмовляє трьома мовами? – Тримовна. – А якщо однією? – Москаль»), у політичному сенсі – прихиль-

никам ПР. Це засвідчує й новий цикл мовних анекдотів, створених після прийняття закону про регіональні мови: *«Регіоналы наконец выполнили свое предвыборное обещание – приняли закон о языках, который позволяет любую мову сделать соловьиной»*. Однак за помахом руки *«русский язык из великого и могучего стал региональным»*. Істинна мета цього закону – перетворити українців на папуасів, у яких аж три офіційних мови! Лобіювала підвищення статусу російської, за анекдотами, РФ, пообіцявши навзаєм Україні скидку на газ – звісно, на той, яким «Беркут» травив мітингувальників. Насправді ж народу це не принесе жодної користі, адже *«Какую мову не делай державной, власть и народ все равно будут говорить на разных языках»*. І дійсно, влада користується окремою говіркою: *«Постановление Кабмина: региональным языком Кабмина признать язык Азарова»*. Мало того, що ця говірка фактично непристойна, так ще й ніде немає людей, що її розуміють, а відтак зустріч єврочиновників з українським урядом скасовують через те, що не знайшли *«перекладача на бельгійську англійську з азаровської української»*.

Головними героями анекдотів про мову стали провідні анекдотичні персонажі – президент і прем'єр як люди, котрі не володіють українською: *«Вчительці української мови приснився кошмар: А. диктує, а Я. пише...»* Власне, прем'єр намагається говорити українською лише тому, що, відповідно до свого ноу-хау, прагне завоювати довіру народу, але це кожен раз обертається знущанням над мовою. (Насправді ж цей анекдотичний герой окрім «азарівки» не володіє жодною мовою: на фотожабі із серії «Бабуся і кіт» поряд із світлиною прем'єра з'являється... кіт із підписом: *«Узнав, що всі шото перепісивают на каковото кіта німагупанять»*, проте у душі великого вченого-єрудита Сталіна вже випустив у світ свій *«Пакрасчений український правітис»*.)

Низка анекдотів присвячена спробам навчити А. мові, хоча на це не спромігся навіть Геракл, обмежившись лише 12 подвигами. Звісно, деякий прогрес у навчанні таки спостерігається: *«Новини прикладного мовознавства: на третьому році прем'єрства А. збагнув, що «споживчій кошек» – норма харчування людини, а не ката»*, але насправді це дається йому з неабиякими труднощами. Ось картинка з уроку для невігласа: *«Репетитор: – ..., як буде українською «расстояние»? – Відстань. – О, ви робите помітні успіхи! – Та відстань од мене з своїми дурацькими запітаннями»*. Отож надія тільки на анекдотичну мовницю-екстремістку І. Фаріон, яка потрапила до ВР разом із «Свободою»: їй пропонують підтягти Азарова з української...

За своєю сутністю постфольклор – масова форма духовної культури, покликаний слугувати виразом соціокультурної самосвідомості своїх творців-носіїв. Це сталий тип комунікації всередині всього соціуму та окремих його

спільнот, що забезпечує самоідентифікацію й передання колективного соціального досвіду, основоположних цінностей та норм, гарантує надійний самозахист від суспільних та особистих криз, негараздів, психічних розладів тощо. За всіх своїх «вад» цей фольклор – явище, дуже важливе в соціальній площині, оскільки він демонструє, чим насправді живе наше суспільство, які цінності обстоює, якими неписаними нормами керується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Неклюдов С. Гуманитарное знание и народная традиция // <http://imhonet.ru/person/11463/role/149/>
2. Курочкін О. Святкові новації в умовах глобалізації // Берегиня. 2008. № 3. С. 5–12.
3. Коваль-Фучило І. Листи щастя XXI століття // Міжнар. наук. конф. «До 70-річчя кафедри української фольклористики ім. Ф. Колесси у Львівському університеті». Львів, 15–17 жовтня 2009 р. // http://www.franko.lviv.ua/faculty/Philol/www/kafedra_folklore/Prohrama_kafedri_70.htm
4. Фіалкова Л. Радіоактивний гумор // Фіалкова Л. Коли гори сходяться. – К., 2007. – С. 76–105.
5. Fialkova L. Chornobyl's folklore: Vernacular commentary on nuclear disaster // http://www.academia.edu/761989/Chornobyls_folklore_Vernacular_commentary_on_nuclear_disaster
6. Головаха І. Виконавці традиційних наративів і міфотворчість сучасного міста // http://etno.kyiv.ua.net/vyd/matetn/2004/N4/Art_37.htm
7. Дандес А. Фольклор: семиотика и/или психоанализ. – М., 2003.
8. Померанцева Э.В. Соотношение эстетической и информативной функций в разных жанрах устной прозы // Проблемы фольклора. – М., 1975. – С. 75–81.
9. Чистов К.В. Фольклор (в культурологическом аспекте) // Культурология. XX век: Энциклопедия. М., 1998. Т. 2. С. 303–306; або: <http://5-ka.ru/cult/index.html>
10. Неклюдов С.Ю. Устные традиции современного города: смена фольклорной парадигмы // Иссл. по слав. фольклору и народной культуре. Studies in Slavic Folklore and Folk Culture. Oakland, 1997. Вып. 2. Р. 77–89; або: <http://ruthenia.ru/folklore/neckludov7.htm>
11. Чорнописький М. Фольклорна політична сатира 20-х років ХХ ст. у записках С. Єфремова. – Л., 2001.
12. Єремеева К. Радянська влада та росіяни в радянських політичних анекдотах на українську тематику // Актуальні проблеми світової та вітчизняної історії. Харків, 2011. – Вип.14. – С. 82–93.
13. Бріцина О., Головаха І. Карнавал революції // Критика. – 2005. – № 3.
14. Лысюк Н. «Майданный» фольклор: жанровый состав, функции, способы распространения // Русск. язык, литература, культура в школе и вузе. – 2005. – № 5. – С. 50–63.
15. Бойко А. Архетипи народної сміхової культури в українських політичних реаліях ХХІ ст. (Фольклор–2004) // Стиль і текст. 2005. – Вип. 6. – С. 67–77.

16. Лисюк Н. Вибірчий фольклор–2012 // Українська правда. 4 грудня 2012 р. <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/12/4/6978643/> або: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/viborchii-folklor2012-u-peredchutti-katastrofi>

17. Стоколос-Ворончук О. О. Етнотипи та їх художні стереотипи в українському анекдоті (на матеріалі видань XIX ст.). Автореф. ... канд. філол. н. Львів, 2005. – 19 с.

18. П'ятаченко С. Москаль, жид, циган в українському фольклорі: стереотипні сприйняття // <http://litforum.org/?t=14&a=182>

19. Лисюк Н.А. Постфольклор в Україні. – К., 2012. – 347 с.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2013 р.

Лисюк Н.А., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

Специфика постфольклора Украины

В статье очерчивается специфика бытования городского фольклора в современной социокультурной среде Украины и рассматриваются его основные дифференциальные признаки и функции, прежде всего языково-идентификационная.

Ключевые слова: *городской фольклор специфика, мультикультурализм, социокультурный полицентризм, актуальность и изменчивость, минимализм, интертекстуальность, полифункциональность, языково-идентификационная функция.*

Lysiuk N. A., candidate of Philology, Assist. Prof.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

The city folk-lore specifics in modern Ukraine

The city folk-lore specifics in modern Ukrainian socio-cultural process is outlined and its distinctive features and functions, especially lingual-identical, are examined in this article.

Keywords: *city folklore, specificity, multiculturalism, social and cultural polycentrism, relevance and fast variability, minimalism, intertextuality, multifunctionality, lingual-identical function.*